

מבטא הגעיה הקטנה המשתקף בכתב־יד קראיים של המקרא בתעתיק ערבי

1. הגעיה הקטנה היא געיה המסומנת בהברה סגורה לפני הטעם שהיקרותה מותנית בקצב הקריאה, במבנה ההברתי של התיבה ובסוג הטעם שהתיבה מוטעמת בו, ואינה מותנית במציאותם של עיצורים חלשים העלולים שלא ליהגות כראוי. יקוֹתֵאל בר יהודה הנקדן כינה את הגעיה מסוג זה געיה כבדה,¹ וזה המונח המקובל על חוקרים מימיו ועד היום. המונח געיה קטנה נמצא במקורות קדומים – בחיבורים של בעלי המסורה או מקורביהם.² בהמשך אנמק את העדפתי למונח הקדום. שיטת הטעמת הגעיה הקטנה אחידה במידה ניכרת בכתב־היד הטברניים העתיקים המדויקים. אחידות זו משתקפת הן בשיטת סימונה בכתב־יד אחד והן בהקבלה בסימונה בין כתב־יד שונים.

רוב הגעיות הקטנות המסומנות בכתב־היד העתיקים המדויקים באות בהברה הראשונה של תיבות המוטעמות במפסיק ושקולות במשקל מְתַפְלָאִים, מְתַפְלָאִים או מְתַפְלָאִים, דהיינו במבנים הכוללים לפני הברת הטעם סדרה של שתי תנועות קצרות בהברות סגורות ואחריהן שווא נע או סדרה של תנועה קצרה בהברה סגורה ותנועה בהברה פתוחה ואחריה אות גרונית בחטף באיכות של התנועה הקודמת. בעקבות י' ייבין אפשר לכנות מבנים אלו "משובחים" בקשר לסימון הגעיה הקטנה. שיעור מסוים של געיות קטנות באות בתיבות שמבניהן סוטים במידת־מה ממשקלים אלו, אך לא באותה הקביעות שהן באות בה במשקלים המשובחים.³ עניינו של מאמר זה לדון במבטא הגעיה הקטנה כפי שהוא משתקף בתעתיקים קראיים של המקרא לאותיות ערביות.

* מאמר זה מוקדש לפרופ' ישראל ייבין בהערכה עמוקה למחקריו בניקוד, בטעמים ובגעיות. המאמר נכתב במשך שהייתי במכון ללימודים מתקדמים בירושלים בתור משתתף בקבוצת מחקר ב"לשונות שמיות חיות והבלשנות השמית המשווה" המרוכזת בידי פרופ' גדעון גולדנברג. ברצוני להביע את תודתי לפרופ' גולדנברג על הדרכתו המאלפת ועידודו, וכן לצוות המנהלי של המכון על האירוח הלבבי.

1. י"ג גומפרץ, שער המתיגות לר' יהב"י, לשוננו כב (תשי"ח), עמ' 142.

2. ראה דותן, דקדוקי הטעמים, עמ' 286, 301–302, 383.

3. ייבין, כתר ארם צובה, עמ' 89–127; הנ"ל, מבוא למסורה הטברנית, עמ' 175–181.

2. יש מספר ניכר של כתבי־יד הכוללים תעתיקים ערביים של המקרא שנכתבו בידי סופרים קראיים בימי הביניים.⁴ כתבי־יד אלו קצתם כוללים רק תעתיק של טקסט מן המקרא, קצתם כוללים תעתיק של מקרא עם תרגום ופירוש בלשון ערבית, וקצתם כוללים טקסטים ערביים שמופיעים בהם ציטוטים של פסוקי מקרא בודדים בתעתיק ערבי. רוב כתבי־היד של התעתיקים נכתבו בארץ־ישראל במאה ה־11; מקצת כתבי־היד נכתבו לכאורה במאה העשירית, ומקצתם נכתבו במאה ה־12 ואפילו ה־13. לאחר כיבוש ירושלים בידי הצלבנים בשנת 1099 לספירה התערערה פעילות חוג המלומדים הקראים בארץ־ישראל. כפי הנראה, זו היא הסיבה העיקרית לשקיעת מנהג התעתיק אצל הקראים. במאה ה־12 הועברו כתבי־יד קראיים רבים מארץ־ישראל למצרים, שכבר שימשה באותה עת מרכז קראי חשוב לכתיבת כתבי־יד. אפשר שהשימוש באותיות ערביות הן ללשון הערבית והן ללשון העברית הוסיף ונהג במצרים זמן־מה אחרי כיבוש הצלבנים, ולפיכך מקצת כתבי־היד המצויים היום נכתבו בתקופה הזאת, לאחר עקירת המרכז הקראי הארץ־ישראלי.

רוב התעתיקים מנוקדים בניקוד טברני, וקצתם אף מוטעמים בטעמים טברניים. יש כמה סטיות מהניקוד הטברני התקני. סטיות אלו שונות בכמותן ובמהותן מכתב־יד לכתב־יד. יש כתבי־יד שניקודם מקביל כמעט לגמרי לשיטה הטברנית התקנית. הן הניקוד והן דרכי התעתיק ברוב כתבי־היד משקפים מסורת מבטא שהיא טברנית, או לפחות מבטא שהוא קרוב יותר לטברני מלמסורות המבטא העיקריות האחרות של ימי הביניים.

יש להבחין בסוגים שונים של תעתיק בכתב־היד. רוב כתבי־היד הקיימים משתמשים בשיטת תעתיק שמבוססת על הרגלי כתיב הערבית הקלאסית. בשיטה זו התנועות הארוכות ברוב המקומות מיוצגות על ידי אמות־קריאה. התעתיקים משמשים אפוא מקור חשוב לשחזור אורך התנועות במסורת המבטא הטברנית. אפשר לסכם את עקרונות אורך התנועות המשתקף בתעתיקים כך: כל תנועה מוטעמת ארוכה היא; כל תנועה בהברה פתוחה בלתי מוטעמת שאינה מסומנת בסימן חטף או שווא ארוכה היא; בנסיבות אחרות התנועות קצרות.⁵

3. גדון עכשיו בייצוג הגעיות הקטנות בתעתיקים. גשווה את הופעתן בתעתיקים עם שיטת סימונן בכתב־יד לנינגרד B19a (ל*), שמקבילה ברוב המקרים לשיטה

4. לניתוח בלשני של חומר זה ראה כאן, כתבי־יד קראיים; idem, *The Hebrew Language Tradition of the Medieval Karaites, as Reflected by Hebrew Bible texts in Arabic Transcription* (in press)

5. ראה כאן, אורך התנועה.

שבכתבי־יד טברניים עתיקים מדויקים אחרים. מחד גיסא יש כתבי־יד שאם־קריאה מייצגת בהם את תנועת ההברה שמוסמנת בה געיה קטנה כמעט בכל המקרים שגעיה זו מוסמנת בשיטת ל*²; מאידך גיסא יש כתבי־יד שחלק ניכר מהגעיות הקטנות של שיטת ל* איננו מיוצג בהם על ידי אמות־קריאה.

כתבי־היד המוטעמים בטעמים מסמנים את סימן הגעיה, אך סימון הגעיה אינו מקביל תמיד להיקרותן של אמות־הקריאה: לפעמים סימן הגעיה מושמט אף על פי שהגעיה מיוצגת באמצעות אם־קריאה; והיפוכו של דבר, הברות שלפי שיטת ל* מוטעמות בגעיה קטנה ואשר אם־הקריאה מושמטת מהן בתעתיק מוסמנות במקרים רבים בסימן געיה. הווי אומר, בתעתיקים המוטעמים בטעמים אין הקבלה שלמה בין סימון סימן הגעיה ובין היקרות אם־הקריאה.

חשוב לציין, כי הן בתפוצת סימני הגעיה והן בתפוצת אמות־הקריאה רוב רובן של הסטיות משיטת ל* הן בהשמטה; מקצת דמקצת של הסטיות משיטת ל* הן הרחבות, זאת אומרת ייצוג של געיה קטנה באם־קריאה ו/או סימונה בסימן במקום שאינה באה בכ"י ל*².

4. אין שום התניה ברורה להשמטה הנמצאת לעתים בסימון סימן הגעיה. לעומת זאת, בכתבי־יד רבים השמטת אם־קריאה במקום שגעיה באה בכ"י ל* מותנית באיכות התנועה. אפשר לסווג את כתבי־היד כדלהלן:

- (1) כתבי־יד שמייצגים באמצעות אם־קריאה געיה קטנה בכל התנועות;
- (2) כתבי־יד שמייצגים באמצעות אם־קריאה געיה קטנה בכל התנועות למעט שורוק;
- (3) כתבי־יד שמשמטים בקביעות את אם־הקריאה בהברה מוטעמת בגעיה קטנה כשתנועתה שורוק או חיריק, אך מייצגים באם־קריאה את רוב רובן של ההברות המנוקדות בתנועות אחרות.

יש כתבי־יד שמשמטים אם־קריאה לא רק כשהגעיה באה בשורוק או בחיריק אלא גם בשיעור מסוים מן המקרים שבהם תנועת ההברה היא פתח. אפשר לחלק כתבי־יד אלו לשתי חטיבות לפי שיעור מקרי השמטת אם־הקריאה בהברה עם פתח:

- (1) כתבי־יד שנוטים להשמט את אם־הקריאה בהברה שתנועתה שורוק או חיריק, וגם בחלק ניכר של ההברות שתנועתן פתח;
 - (2) כתבי־יד שמשמטים בקביעות את אם־הקריאה בכל ההברות המוטעמות בגעיה קטנה בכתבי־יד ל*², חוץ מבתבות מוקפות.
- במספר ניכר של מקרי השמטת אם־קריאה בכתבי־היד המוטעמים בטעמים ההברה מוסמנת בסימן געיה.

5. מהחומר הערוך לקמן עולות כמה שאלות חשובות: האם השמטת אם־הקריאה הצביעה תמיד על השמטת מבטא הגעיה? האם הדרגות השונות של השמטת אם־

קריאה בכתב-היד המוזכרות לעיל משקפות דרגות שונות של השמטת מבטא הגעיה הקטנה בקריאה? האם סימון סימן הגעיה בהברה שאם-הקריאה מושמטת בה נובע מחוסר הקבלה בין שיטת הסימון ושיטת המבטא?

6. תחילה נדון במהות מבטא הגעיה הקטנה. היקרות אם-קריאה בתעתיק בהברות המוטעמות בגעיה קטנה מצביעה על כך, שתנועות ההברות הוארכו. למדים אנו מהתעתיקים, שתנועות בהברות מוטעמות בטעם הראשי בוטאו כארוכות. אורך התנועה היה תכונתה של הברה מוטעמת. בלי ספק לא היה האורך אלא רכיב אחד מרכיבים שונים של הטעם. סביר להניח, שהטעם התממש גם בשינויים בלהץ וברום, וכמובן עלינו להניח, שהברה המסומנת בסימן טעם בוטאה בביצוע מוסיקלי. בתעתיקים אפשר להבחין רק ברכיב אורך התנועה. משום שאורך התנועה הוא תכונה של הטעם, ומתוך כך שאורך התנועה של מבטא הגעיה הקטנה אינו קשור בטבעם של העיצורים הסמוכים לתנועה, עלינו לפרש את אורך התנועה כרכיב של טעם, זאת אומרת טעם תנייני.

7. כתב-היד השונים אינם כוללים שיטת תעתיק אחידה. אפשר לסווג את שיטות התעתיק השונות לשתי קבוצות – א, ב – בנות כמה חטיבות:

א. א. תעתיק שכתבו מקביל לכתב עברי;

א. ב. תעתיק שכתבו הוא בעיקר כתיב עברי מורחב בתוספת אמות-קריאה כדי לייצג את התנועות הארוכות, אך אף על פי כן רבות מהתנועות הארוכות אינן מיוצגות בו על ידי אם-קריאה;

א. ג. תעתיק שכתבו הוא בעיקר כתיב עברי מורחב בתוספת-אמות קריאה כדי לייצג את התנועות הארוכות, ורוב התנועות הארוכות מיוצגות בו על ידי אם-קריאה;

א. ד. תעתיק שכתבו הוא בעיקר כתיב הערבית הקלאסית, אך נזכרות בו תכונות רבות של כתיב עברי;

ב. א. תעתיק שכתבו הוא בעיקר כתיב הערבית הקלאסית ומופיעות בו מעט מזער של תכונות כתיב עברי, אך אף על פי כן רבות מהתנועות הארוכות אינן מיוצגות בו על ידי אם-קריאה;

ב. ב. תעתיק שכתבו הוא בעיקר כתיב הערבית הקלאסית ומעטות בו תכונות הכתיב העברי;

ב. ג. תעתיק שכתבו כתיב ערבי מורחב בתוספת אם-קריאה וּלְפִי כדי לייצג תנועה ארוכה במקומות שאם-קריאה וּלְפִי לא באה בכתב הערבית הקלאסית, דהיינו סמוך לאות וּלְפִי המייצגת אלף עיצורית.

לכתבי־יד אחדים שיטת תעתיק שמכילה תכונות אופייניות ליותר מאחת מהחטיבות הללו. לדוגמה, כתבי־יד אחדים מכילים מקרי שימוש מורחב באם־קריאה וּפּ סמוך ל־וּפּ המייצגת אלף עיצורי – תכונה האופיינית לחטיבה בג; אך אין שימוש זה עקיב, ולפעמים סמוכה אם־קריאה וּפּ לאלף עיצורי חסר – תכונה אופיינית לחטיבה בב.

תעתיקי קבוצה א מאופיינים בדרגות שונות של כתיב עברי, ותעתיקי קבוצה ב מאופיינים בהיעדר תכונות של כתיב עברי ובשליטת הכתיב הערבי. אפשר לתאר כל שלב בשתי הקבוצות כפיתוח של השלב הקודם מבחינת ייצוג אורך התנועות.

בשלב הראשון בקבוצה א (חטיבה אא) חיקה התעתיק את הכתיב העברי, ותנועות ארוכות רבות לא יוצגו אפוא על ידי אם־קריאה. למשל: **هَيْم** = הַיִם (שמות יב, לג כ"י ד); **لَمِهَر** = לְמֵהָר (שם, שם כ"י ד); **مَيْت** = מֵית (שם יב, ל כ"י ד).⁶

בחטיבה אב נוספו אמות־קריאה כדי לייצג תנועות ארוכות, אך עדיין מרובות בה התנועות שהיו ארוכות לפי שיטות תעתיק אחרות ולא יוצגו באמות־קריאה. לדוגמה, צירה חסר: **مَاهِر** = מֵהָר (תהלים עט, ה; כ"י נ, דף כה ע"א שו' ו); קמץ רחב חסר: **لِيَصِيح** = לְיַצֵּחַ (שם, פס' ה; כ"י נ, דף כו ע"א שו' יג); פתח ארוך חסר: **شَامِع** = שָׁמַע (שם עה, נט; כ"י נ דף לד ע"א שו' ו); סגול ארוך חסר: **حَبَل** = חָבַל (שם, פס' נה; כ"י נ, דף לג ע"א שורה י').

בחטיבה אג יורד שיעורן של התנועות שאינן מיוצגות באמות־קריאה לעומת החטיבה הקודמת.

בחטיבה אד רוב התנועות הארוכות יוצגו באמות־קריאה, אך פה ופה נשמטה אם־קריאה בהשפעת הכתיב העברי, במיוחד בתעתיק צירה. לדוגמה: **ثَعْلُو** = תְּדַעוּ (ישעיהו מ, כא כ"י י'). הכתיב מבוסס על כתיב ערבי, ולכן אם־הקריאה וּפּ הושמטה אחרי וּפּ המייצגת אלף עיצורית בחיקוי לכתיב הערבית הקלאסית. לדוגמה: **اِخْوَل** = אֶכּוּל ['əkol] (שם לו, ל כ"י י').

בשלב הראשון של קבוצה ב, בחטיבה בא, במקרים רבים אין התעתיק מייצג תנועה ארוכה באם־קריאה. לדוגמה: **عَلَو** = עָלוּ (תהלים קט, ו כ"י גניזה יג); **هذ** = הוֹד־ (שם קיא, ג כ"י גניזה יג); **شَقَر** = שָׁקַר (שם לה, יט); **لهم** = לָהֶם (שם קטו, ה).

בחטיבה בב כל התנועות הארוכות מיוצגות על ידי אמות־קריאה, למעט אם־קריאה וּפּ אחרי וּפּ המייצגת אלף עיצורית, שהושמטה בהתאם לכתיב הערבית הקלאסית. לדוגמה: **إِمَار** = אָמַר ['əmar] (במדבר יד, מ כ"י גניזה א); **هَارِص** = הָאָרָץ [h'ərəs] (שם, פס' כג, כ"י גניזה א).

6. ראה רשימת כתבי־היד בסוף המאמר.

בחטיבה בג נוספה אס-קריאה **الف** נוספה אחרי **الف** המייצגת אלף עיצורית. למשל: **الْبَيْ = אָבִי** (שמואל א יח, יח כ"י גניזה ט); **هَاطِرْص = האָרְץ** (שמות ג, ח כ"י ח).

8. כתבי-היד של חטיבות אא, אג נכתבו בכתב ערבי חצי פופי, ואילו כתבי-היד של החטיבות האחרות בשתי הקבוצות נכתבו בכתב רהוט יותר. עובדה זו מצביעה על כך, שכתבי-היד של שתי החטיבות הללו, שיש להם תעתיק המבוסס על כתיב עברי, נכתבו בתקופה קודמת לכתבי-היד הקיימים של החטיבות האחרות בשתי הקבוצות. הכתב הערבי המכונה חצי פופי נמצא בכתבי-היד של הקוראן ושל טקסטים אחרים המתוארכים למאה העשירית או האחת-עשרה.⁷ על אף ההקבלה הזו בין שלבים התפתחותיים מוקדמים ובין תקופה היסטורית מוקדמת אין להניח, שהתפתחות בשתי הקבוצות הייתה בהכרח תמיד היסטורית. אין להוציא את האפשרות, שהיתה חפיפה כרונולוגית בין אי אלו כתבי-יד מחטיבות שונות. במלים אחרות, כתבי-יד בעל שיטת תעתיק מסוימת לא בהכרח נכתב בתקופה מאוחרת לכתבי-יד ששיטת תעתיקו שייכת לשלב התפתחותי קודם. יש, למשל, כתבי-יד מחטיבה אב שנכתב בכתב רהוט, ואין סיבות פליאוגרפיות להקדימו לכתבי-יד בחטיבות אחרות הכתובות בכתב רהוט.

9. יש הקבלה מסוימת בין מידת השמטת אמות-הקריאה בהברות מוטעמות בגעיה קטנה ובין השלב ההתפתחותי שהתעתיק שייך לו:

כתבי-יד שמייצגים געיה קטנה על ידי אס-קריאה בכל התנועות שייכים לחטיבה בג, כגון כ"י ח. דוגמאות מכתבי-יד ח: **عَال - هَاجْمُور = עַל-הַחֲמֹר** (שמות ד, כ); **وَيْسْتَحَوو = וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ** (בראשית לג, ז); **وَوَلِيَاءَعُقُوب = וְלַעֲקُوب** (שמות ו, ח). כתבי-יד שמייצגים געיה קטנה על ידי אס-קריאה בכל התנועות למעט שורוק שייכים לחטיבה בב, כגון כ"י ג. דוגמאות מכתבי-יד ג: **وَاتصِفْنَاهُو = וַתִּצְפְּנֵהוּ** (שמות ב, ב); **نَيْتَحْكَمَا = נִתְחַקְמָה** (שם א, י); **وَلَعُومَتَن وَبِعَمَّخَا = וְבַעֲמָךְ** (שם ז, ט); **وَلَاهِرُونَ = וְלֹאֲהָרִין** (שם ח, ד).

כתבי-יד שמשמייטים בקביעות את אס-הקריאה בהברה מוטעמת בגעיה קטנה כשננועתה שורוק או חיריק, אך מייצגים באס-קריאה את רוב רובן של ההברות המנוקדות בתנועות אחרות, שייכים לחטיבות אג, אד, בב. דוגמאות: כ"י ט (חטיבה בב): **وَأَيْتَنُو = וַיִּתְּנוּ** (ירמיהו ד, טז); **إِشَار - يَزَلُوا = אֲשַׁר-יִזְלוּ** (איוב לו, כח); **مَكَال - مَشْفَحُوْث = מְקַל-מְשַׁפְּחוֹת** (שמות א, ט, כא); לעומתן **مُتْمَهْمَام**

7. ראה N. Abbot, "Arabic Paleography", *Ars Islamica* 8 (1941), pp. 80ff.

= הַתְּמַהֲמָהֶם (שופטים ג, כו); וְחִמְסֵרְפוֹת = וְכַמְשָׁרְפוֹת (ירמיהו לד, ה). כ"י י
 (חטיבה אד): וַיַּחֲזִיק = וַיִּשְׁעִיחַ (ישעיהו לט, א); בַּן בְּלָאֲדָן = בֶּן-בְּלָאֲדָן (שם,
 שם); לעומתן מִשְׁתַּחֲוּוּ = מִשְׁתַּחֲוָה (שם לו, לח); וַתִּקְשְׁרִים = וַתִּקְשְׁרִים (ישעיהו
 מט, יח). כ"י ב (חטיבה אג): הַמַּחְנוֹת = הַמְּחַנּוֹת (במדבר י, ב); בֵּן-אֲמֻנָה =
 בֶּן-אֲמֻנָה (שם ז, ח); כָּל נִסְיָאֵיהֶם = כָּל-נִשְׂאֵיהֶם (שם יז, כא); ולעומתן
 הִתְגַּלְּחוּ (שם ו, ט).

כתב-יד שנוטים להשמיט אס-קריאה בהברה שתנועתה שורוק או חיריק וגם
 ברבות מן ההברות שתנועתן פתח שייכים לחטיבות אד, בב. דוגמאות: כ"י א (חטיבה
 אד): וַיִּדְרְפִים = וַיִּדְרְפֶם (בראשית יד, טו); לעומתה וַיִּשְׁלְחוּ = וַיִּשְׁלְחוּ (שם
 כד, נט); וַנִּשְׁתַּחֲוּוּ = וַנִּשְׁתַּחֲוּהוּ (שם כב, ח); וַיִּזְרְעֵבָ = וַיִּזְרְעֵהוּ (שם יז, ז).
 כ"י ה (חטיבה בב): וַיִּפְגְּעוּ = וַיִּפְגְּעוּ (שמות ה, כ); אִשָּׁר-יִמָּצֵא =
 אִשָּׁר-יִמָּצֵא (שם ט, ט); ולעומתן וַיִּשְׂרְצוּ = וַיִּשְׂרְצוּ (שם א, ז); נִחְכְּמָה =
 נִתְחַכְּמָה (שם א, י); וַיְהַעֲלוּ[לְהוּ] = וַיְהַעֲלוּ (שם ג, ח).

כתב-יד שמשמיטים בקביעות אס-קריאה בכל ההברות המוטעמות בגעיה קטנה
 בכ"י ל* חוץ מתיבות מוקפות בהברה מנוקדת בפתח או סגול שייכים לחטיבות בב
 (כגון כ"י גניזה ג), בא (כגון כ"י גניזה יג), אב (כגון כ"י ג).
 כ"י ד, הנמנה עם חטיבה אא, אינו מייצג תנועה מוטעמת בגעיה קטנה על ידי
 אס-קריאה כלל. תעתיק של כתב-יד זה מבוסס על כתיב עברי עם הרחבה מצומצמת
 מאוד בשימוש באמות-קריאה.

10. כאמור לעיל, כל שלב בשתי קבוצות סוגי התעתיקים הביא לידי הרחבת ייצוג
 התנועות הארוכות על ידי אמות-קריאה. ייצוג שלם של כל התנועות הארוכות
 באמצעות אמות-קריאה לא הושג אלא בחטיבה בג.

לפעמים הושמטה אס-קריאה בגלל שיטת הכתיב העברי או הערבי שהתעתיק
 התבסס עליה. כך למשל הושמטה אס-קריאה המייצגת צירה במקומות שאס-הקריאה
 יוד מושמטת בכתיב העברי של המקרא (תכונתן של חטיבות אב-אד); וכן הושמטה
 אס-הקריאה וּפ אחרי וּפ המייצגת אלף עיצורית, בהתאם לכתיב הערבית
 הקלאסית (תכונתן של כל החטיבות שמשמטות באס-הקריאה וּפ, למעט בג).

לעומת זאת, מקצת ההשמטות של אמות-קריאה הותנו בגורמים פונטיים. לדוגמה,
 בכ"י גניזה יג, המשתיין לחטיבה בא, אס-הקריאה וּפ מייצגת קמץ ארוך, אך כשבא
 קמץ ארוך בהברה שלפני הטעם אס-הקריאה מושמטת לעתים, לדוגמה: עֲלֵי =
 עֲלֵי (תהלים קט, ח); שֶׁלַח = שֶׁלַח (שם קיא, ט). סביר להניח, שתופעה זו משקפת
 צמצום מסוים של משך הקמץ הארוך בהברה בלתי מוטעמת, ולא בהכרח צמצום עד

כדי תנועה קצרה. מקורות אחדים מימי הביניים מצביעים על כך, שתנועות ארוכות בהברות מוטעמות עלו במשקן על תנועות ארוכות בהברות בלתי מוטעמות.⁸ בכתב־יד מחטיבות אב, אג, אד החיריק של התחילית בפעלים היה וחייה בדרך כלל אינו מיוצג על ידי א־הקריאה *יָא*, ואילו בכתב־יד מחטיבות בא, בב, בג חיריק תחילית הפעלים הללו על פי רוב מיוצג על ידי א־הקריאה *יָא*. בכל החטיבות למעט אב, אג (דהיינו אד, בא, בב, בג) חיריק בהברה מוטעמת בטעם הראשי או בהברה פתוחה בלתי מוטעמת מיוצג על ידי א־הקריאה *יָא* בקביעות. מכאן אנו למדים, שהשמטת א־הקריאה *יָא* בתחילית של היה ושל חייה בחטיבת אד אינה בהשפעת הכתיב העברי, אלא בהכרח היא מותנית בגורם פונטי. לעומת זאת הפתח בתיבה וְהִי מיוצג בקביעות על ידי א־הקריאה וּפּ בכל כתב־היד הללו, ובכללם כתב־היד שמשמטים את א־הקריאה *יָא* בתחילית של היה ושל חייה.⁹

בכתב־יד ח, המשתיך לחטיבה בג, געיה קטנה בכל התנועות מיוצגת על ידי א־הקריאה. תעתיקו של כתב־יד זה הוא שיא פיתוח הכתיב לשם ייצוג תנועות ארוכות. אפשר לומר, שלא הכתיב בלבד פותח לייצג באופן שלם את התנועות הארוכות; גם גברה רגישות הסופר כלפי משך התנועות. סביר להניח, שהבדלי רגישות כלפי משך התנועות גרמו לכך, שא־הקריאה לחיריק הושמטה בתחילית הפעלים היה וחייה בכתב־יד אחדים. כפי הנראה בוטא החיריק בהקשר הזה ארוך, אך לא השתווה במשכו לחיריק בהברות המוטעמות בטעם הראשי או בהברות פתוחות בלתי מוטעמות. מכאן שכתב־יד כ"י י משמיט את א־הקריאה *יָא* בתחילית של היה ושל חייה, אך אינו נוהג כן במקרים אחרים של חיריק ארוך; הסופר ייצג על ידי א־הקריאה רק חיריק שמשכו מלא. ואילו סופרים שהשתדלו לייצג על ידי א־הקריאה גם חיריק ארוך שאין משכו מלא ייצגו בא־הקריאה גם חיריק שבתחילית היה, חייה.

11. לא כל התנועות הארוכות בוטאו אפוא באותו משך. המשך היה עלול להיות מותנה בגורמים פרזודיים, כגון מציאות הטעם או היעדרו. אפשר להבחין בזה בדוגמאות כמו *עלי* (עֲלִי), *שלאח* (שֶׁלַח) המוזכרות לעיל. אין להסיק מהעובדה, שרוב כתב־היד מייצגים קמץ בהברה בלתי מוטעמת על ידי א־הקריאה, כי הקמץ במלים *עלי*, *שלאח* בוטא קצר. סביר יותר הוא, כי הסופר שתעתק את עֲלִי, שֶׁלַח אל *עלי*, *שלאח* ייצג רק קמץ בעל אורך מלא, אך סופרי כתב־יד אחרים השתדלו לייצג כל קמץ ארוך.

8. ראה כאן, אורך התנועה, עמ' 44-54.

9. לתופעה של הארכת תנועת התחילית בפעלים היה, חייה ראה מאמרי "The Pronunciation of the Verbs *haya* and *ḥaya* in the Tiberian Tradition of Biblical Hebrew" (כדפוס).

מחקרים פונטיים בשפות שונות הוכיחו, כי משך של תנועה משתנה גם לפי איכותה. יש נטייה לקצר בהגייתן של תנועות גבוהות כמו *u*, *i* בהשוואה לתנועות נמוכות, כאשר התנאים האחרים שווים. הבדלי המשך המותנים באיכות התנועה יכולים לעבור את סף ההבחנה השמיעתית. תופעה זו יש לה לכאורה יסוד פיזיולוגי, והרי היא בגדר כלל פונטי אוניברסלי.¹⁰ ייתכן שעל רקע זה אפשר להסביר, למה סופרי כתבי־יד שהשמיטו א־קריאה בתחילית פועלי היה, חיה תַעֲתֶקו את הפתח בצורה נִיְהִי באמצעות א־קריאה. הסופרים הללו הרגישו, שהפתח של נִיְהִי ארוך יותר מהחיריק של יְהִיה, יְהִיה.

11. על רקע זה אנו יכולים להסביר גם את הייצוג החלקי של געיה קטנה בכתבי־יד רבים. כפי שהראיתי לעיל, יש כתבי־יד שמשמיטים א־קריאה בהברה מוטעמת בגעיה קטנה כשתנועת ההברה היא חיריק או שורוק. סביר להניח, שזה משקף הרגשה של הסופר שחיריק ושורוק בהברה מוטעמת בגעיה קטנה נופלים במשכם מתנועות נמוכות יותר בהברה מוטעמת בגעיה קטנה. כתבי־יד רבים שנמצאת בהם תפוצה זו של אמות־קריאה בהברות מוטעמות בגעיה קטנה מציגים גם השמטת אמות־קריאה בחיריק של תחילית הפעלים היה, חיה לעומת מציאות א־קריאה בייצוג הפתח בצורה נִיְהִי. בכתבי־יד ח (חטיבה בג) השתדל הסופר לייצג מגוון גדול יותר של תנועות ארוכות וכתב א־קריאה בהברות מוטעמות בגעיה קטנה, בלא התחשבות באיכות התנועה. כמו כן ייצג בא־קריאה את החיריק של תחילית הפעלים היה, חיה, וגם את הפתח בצורה נִיְהִי. ואפילו הרחיב את הכתיב הערבי, וכתב א־קריאה וּפּ אחרי וּפּ המייצגת אֶלֶף עיצורי.

כיצד עלינו לפרש את תפוצת אמות־הקריאה לייצוג געיה קטנה בכתבי־יד שמשמיטים אותן לא רק כשהתנועה היא חיריק ושורוק, אלא גם בשיעור ניכר של המקרים שהתנועה היא פתח?

בכ"י נ (חטיבה אב) ובכ"י גניזה ג (חטיבה בב) תנועת געיה קטנה מיוצגת על ידי א־קריאה רק בתיבה מוקפת. האם זה משקף הגבלה של מבטא הגעיה הקטנה לתיבות מוקפות? מעניין לציין, כי יהודי תימן בני אסכולה מסוימת נהגו לקיים געיה קטנה בקריאה רק בתיבות מוקפות. מסורת זו נוסדה, כפי הנראה, על סמך פסקאות בחיבורי תורת הקריאה התימניים ("מתברות") ועל פי ההטעמה בכתבי־יד תימניים.¹¹

10. ראה I. Lehiste, *Suprasegmentals*, Cambridge, Mass. 1970, pp. 18–19; המחברת מכנה תופעה זו *intrinsic duration*.

11. ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, עמ' 197.

לעומת זאת סביר להניח, שטעם תנייני בתיבה מוקפת נטה להיות חזק יותר מטעם תנייני שבא בתיבה המוטעמת גם בטעם ראשי. זו תוצאה של הגיית תיבה מוקפת בעצמאות פרוזודית מסוימת. תופעה זו משתקפת בתפוצת סימון הגעיה בהברות פתוחות, דהיינו הגעיה הגדולה, או הגעיה הקלה, לפי מינוח יקותיאל הנקדן. בכתבי-היד הקראיים בתעתיק ערבי המוטעמים בטעמים הנטייה לסמן את סימן הגעיה בהברה פתוחה הראויה להטעמת געיה זו בתיבה מוקפת גדולה בהרבה מזו שבתיבה בלתי מוקפת. הגעיה הגדולה ייצגה בדרך כלל טעם תנייני בהברה פתוחה. שיטת הטעמתה איננה אחידה בכתבי-היד העתיקים המדויקים. אך בכתבי-היד הללו הגעיה הגדולה מסומנת לעתים קרובות גם בתיבות שאינן מוקפות. הנטייה בכתבי-היד הקראיים להגביל את סימון הגעיה הגדולה לתיבות מוקפות משקפת את נטיית הטעם התנייני להאריך במשכה של תנועה ארוכה בתיבה מוקפת בהשוואה לתנועה ארוכה מוטעמת בטעם תנייני בתיבה בלתי מוקפת, ובדרך זו אפשר לפרש את תפוצתן של אמות-הקריאה לייצוג געיה קטנה בכ"י נ ובכ"י גניזה ג.¹²

עלינו להיזהר אפוא מלפרש היעדר אם-קריאה בתעתיק הברת הגעיה הקטנה בכתבי-היד הקראיים כהשתקפות של חוסר מימושה במבטא. אפשר לקשר את נטייתם של כתבי-יד אחדים להרבות בייצוג הגעיה הקטנה עם נטייה כללית בשיטת התעתיק לייצג מגוון גדול יותר של דרגות האורך של תנועות.

12. יקותיאל הנקדן (שער המתיגות, מהדורת גומפרץ, לשוננו כב [תשי"ח], עמ' 141) אומר, שגעיה בתיבה מוקפת ארוכה מגעיות אחרות: התיבה שהיא במקף מתיגה [צ"ל מתיגתה] גדולה ומשוכה יותר משאר מתיגות. הוא מוסיף ואומר, שגם געיה בתיבה שתיבה מוקפת מחוברת לה ארוכה יותר; וכן התיבה אשר נפל המקף עליה מתיגתה גדולה ומשוכה יותר משאר מתיגות. בחיבור "אַלְמַקְדָּמָה של שמואל בן משה אלמג'רבי" (בערך 1350–1420 לספירה) נמצאת רשימת חילופים בין בעלי המסורה בן אשר ובן נפתלי המתבססת על רשימת מישאל בן עזיאל. ברשימת אַלְמַקְדָּמָה משמש המונח מקף לציין געיה בנסיבות מסוימות, נוסף למונח געיה. המונח געיה משמש בקשר לגעיה בכל הנסיבות, ואילו המונח מקף משמש רק בקשר לגעיה בתיבה מוקפת. יש שני מקרים חריגים שבהם המונח מקף מופיע בקשר לתיבות בלתי מוקפות: לֹא אֶשְׁלַחְךָ (בראשית לב, כז) – "פכן אשר כאן יקול אשלחך במקף תחת אלשין ובן נפתלי כאן יגעל דאלך תחת אללמד"; מַה־פָּעַל (במדבר כג, כג) – "פכן אשר כאן יגעל מקף תחת אלפא אלתי פי פעל ובן נפתלי כאן יגעל אלמקף תחת אלעין" (מהדורת כ"ד גינצבורג, המסורה על פי כתבי-יד עתיקים, חלק שלישי, ירושלים תשל"א, הדפסה חדשה, עמ' ו-ד). לא ברור אם השימוש במונח שונה עבור געיה בתיבה מוקפת משקף מבטא שונה. לגבי שני המקרים החריגים שבהם המונח מקף מופיע בקשר לתיבה בלתי מוקפת, החילוף בתיבה אֶשְׁלַחְךָ מתייחס לגעיה בהברה פתוחה (בן נפתלי מסמן געיה תחת הלמד), והחילוף בתיבה מַה־פָּעַל מתייחס למיקום הטעם הראשי. בשני החריגים המונח מקף מתייחס אפוא להברה שתנועתה ארוכה יותר מתנועה בהברה סגורה מוטעמת בגעיה. רוב רובם של החילופים על געיות מתייחסות לגעיות בהברות סגורות. יתכן שהמונח מקף גם בשימוש בקשר להברות סגורות בתיבות מוקפות משקף געיה ממושכת יותר.

13. לעולם לא נדע את האורך האבסולוטי של תנועות מסורת הקריאה של ימי הביניים, אך הבנת ההתפתחות של שיטות התעתיק של כתבי-היד הקראיים מפיצה אור על פרטים רבים של התנועות.

14. אסכם כמה מהיחסים הללו להלן. מציאות אורך בתנועה בהקשר מסוים מוכחת בתעתיק כ"י ת, שהוא התעתיק המפותח ביותר בכתבי-היד הקיימים. הבדלים באורך היחסי מוכחים בהשמטת אס-קריאה בהקשר זה בכתבי-יד אחרים.

(1) תנועה ארוכה בהברה מוטעמת הייתה ממושכת יותר מתנועה ארוכה בהברה בלתי מוטעמת לפני הטעם. המקור: כתבי-יד מסוימים (לדוגמה כ"י גניזה יג) לפעמים אינם מייצגים תנועה ארוכה באמצעות אס-קריאה בנסיבות אלה.

(2) תנועה ארוכה בהברה פתוחה המסומנת בגעיה גדולה או ראויה לסימון בגעיה גדולה הייתה ממושכת יותר מתנועה ארוכה בהברה סגורה המוטעמת בגעיה קטנה. המקור: כתבי-יד שמשמיטים אס-קריאה מהברה מוטעמת בגעיה קטנה ואינם משמיטים אס-קריאה בהברות המתאימות לגעיה גדולה.

(3) שורוק וחיריק ארוכים בהברות מוטעמות בגעיה קטנה קצרים במשכס מתנועות אחרות באותן הנסיבות. המקור: כתבי-יד אחדים (לדוגמה ב, ט, י) אינם מייצגים שורוק וחיריק באס-קריאה בנסיבות אלה.

(4) החיריק הארוך של תחילית הפעלים היה, חיה קצר במשכו מן הפתח הארוך בצורה וְהִי. המקור: כתבי-יד אחדים (לדוגמה א, ב, י) משמיטים אס-קריאה בתחילית החרוקה אך מייצגים את הפתח של וְהִי באס-קריאה.

(5) החיריק הארוך בהברה פתוחה. המקור: כ"י י מייצג חיריק בהברה פתוחה באס-קריאה, אך אינו מייצג את חיריק התחילית. לדוגמה: **صحي** = **صحة** (ישעיהו ה, יג); **نيحوميم** = **נחמים** (זכריה א, יג); ולעומתם **يهيو** = **יהיו** (ישעיהו מא, יא).

(6) החיריק הארוך של תחילית הפעלים היה, חיה עולה במשכו על חיריק ארוך המוטעם בגעיה קטנה. המקור: כתבי-יד אחדים (לדוגמה כ"י ט) מייצגים את החיריק בתחילית הפעלים היה, חיה באמצעות אס-קריאה, אך לא בהברה המוטעמת בגעיה קטנה.

15. במקור מסורת-דקדוקי קדום המונח געיה קטנה מופיע בקשר לגעיה במשקלים **מְתַפְּלָלִים**, **מְתַקְטָלִים**, **מְתַפְּעָלִים**. באותה פסקה משמש המונח געיה קטנה גם בקשר לגעיה בחיריק התחילית בפעלים היה, חיה.¹³ בטקסט הידוע בשם "מאמר השווא"

13. כל ויהיו געיא ביד: י' בער וה"ל שטראק, ספר דקדוקי הטעמים לרבי אהרן בן משה בן אשר עם מסורות עתיקות אחרות להבין יסודות המקרא ודרכי ישר לשוננו, לייפציג 1879, סעיף 31; דותן,

מוזכר המונח געיה ת'קילה (געיה כבדה, גדולה) בקשר לגעיה בהברה פתוחה.¹⁴ התואר "קטנה" בצירוף געיה קטנה שיקף, כפי הנראה, הרגשה של צמצום המשך של תנועה מוארכת בגעיה בהברה סגורה ושל חיריק תחילית היה, חיה, לעומת משך התנועה בהברה פתוחה המוטעמת בגעיה. דרגות שונות יחסיות אלו משתקפות בתפוצת אמות-הקריאה בתעתיקים הקראיים. הפסקה מודיעה, שגעיה באה בקביעות בחיריק התחילית של היה, חיה. הצהרות דומות נמצאות במקורות קדומים אחרים.¹⁵ חשוב לציין, שהמונח געיה בפסקה זו אינו מתייחס בהכרח לסימן הגרפי של הגעיה, אלא לתופעה פונטית כפי שהיא ממומשת בחיתוך הדיבור. זה מסביר את הסתירה בין ההודעה, כי געיה באה בתחילית היה, חיה בקביעות, ובין חוסר העקיבות בסימון סימן הגעיה בתחיליות אלו בכתב-היד העתיקים.¹⁶ התעתיקים הקראיים שמייצגים את חיריק התחילית על ידי א-קריאה מאשרים, כי הארכתו הייתה עקיבה. אולם סימון סימן הגעיה בתחילית בתעתיקים בלתי עקיב הוא, כמו בכתב-היד הטברניים העתיקים.

פסקה בחיבור דקדוקי הטעמים העוסקת במבטא השווא בראשון שבשני עיצורים זהים רצופים מזכירה את המונח געיה קטנה בקשר לתנועה שלפני האות הראשונה. בפסקה זו מוזכר גם המונח געיה גדולה. וזו לשונה: "כאשר תהיה געיה קטנה או גדולה קודמת לאות הראשון אשר בתיבה יפתח בקריאה".¹⁷ הווי אומר, העיצור הראשון מונע בתנועה כשגעיה קטנה או געיה גדולה קודמת לו. הנוסח הארמי של כלל זה נמצא במסורה גדולה של כ"י ארם צובה: "כל מלה דבקרייה דאית בה תרין מתאמין דמיין או קדם להון געי רבא או געי זעירא פתחין בפמה".

דותן סבור, כי המונח געיה קטנה בפסקה זו מתייחס לגעיה בהברה סגורה שנבדלת מצרור האותיות הזחות על ידי הברה חוצצת, כגון הַתְּקוֹשֵׁשׁוּ (צפניה ב, א). המונח געיה גדולה, לפי דותן, מתייחס לגעיה בהברה פתוחה לפני העיצורים הזהים, כגון וַיִּתְּפָצְצוּ (חבקוק ג, ו).¹⁸ לפי ייבין, מהשוואה עם מקורות קדומים אחרים, כגון הדאיה אלקארי ועיבודיו ומאמר השווא, מסתבר, ש"געיה קטנה" בפסקה זו היא געיה, ואילו "געיה גדולה" היא טעם. ייבין הסיק מסקנה זו משום שהמקורות האחרים אינם

דקדוקי הטעמים, עמ' 301-302. פסקה זו מזכירה גם את הצורה ויירשו. אך לכאורה הובאה תיבה זו לברר באיזו יוד של הצורה יהיו מדובר, ואין הכוונה שהגעיה ביד של ויירשו גם היא געיה קטנה; ראה דותן, שם.

14. Kurt Levy, *Zur masoretischen Grammatik*, Stuttgart 1936, עמ' ד שו' 18, עמ' ה שו' 13.

15. ראה ייבין, כתר ארם צובה, עמ' 175-177.

16. לתיאור תפוצת סימון הגעיה בכתב-היד העתיקים ראה שם, עמ' 175-180.

17. דותן, דקדוקי הטעמים, עמ' 286 שו' 15.

18. שם, עמ' 286.

מבחינים בין שני סוגי געיות בנסיבות אלו, והם מזכירים היקרות טעם לפני העיצור הראשון בין תנאי הנעתו.¹⁹

כאשר במקום העיצור הגרוני במשקל מְתַפְעֵלִים בא עיצור חלש אחר שבדרך כלל אינו סובל דגש עם שווא, התיבה מוטעמת בגעיה בהברה הסגורה בקביעות, כגון וְיִהְיֶהֱלֹךְ (שופטים טז, כד כ"י א*).²⁰ מכאן יוצא, כי הפתח הארוך בהברה סגורה בתיבה כמו וְיִהְיֶהֱלֹךְ קצר במשכו מתנועה ארוכה השונה באיכותה מן החטף הבא אחריה, כמו בתיבות וְיִלְחָמוּ (יהושע י, לו), מְגַאֲלֵנוּ (רות ב, כ). תיבות כגון אלה השתיים נטייתן להטעמה בגעיה פחותה במקצת מנטייתן של תיבות השקולות במשקל מְתַפְעֵלִים או על דרך וְיִהְיֶהֱלֹךְ. יתר על כן, אם תיבה בעלת מבנה כמו וְיִלְחָמוּ ראויה להטעמת משרת עם המפסיק בתיבתו, מועדף המשרת על הגעיה, כגון תִּלְחָמוּ (מלכים א כב, לא כ"י א*); ואילו בתיבות מקבוצת מְתַפְעֵלִים מועדפת בדרך כלל הגעיה.²¹

הבדלים אלו בהעדפת ההטעמה בגעיה נובעים מהבדלי אורך התנועה לפני האות המנוקדת בחטף. רוב התעתיקים הקראיים מייצגים את התנועה שלפני החטף כארוכה בלי הבחנה של איכות התנועה. הווי אומר, הן הפתח בתיבה שבמשקל מְתַפְעֵלִים והן הקמץ בתיבה כגון תִּלְחָמוּ מיוצגים באם־קריאה; אולם הפתח נופל במשכו מן הקמץ. לתופעה זו יש הסבר פונטי, והבאתי אותו במקום אחר.²²

סביר להניח, כי פתח בהברה פתוחה לפני עיצור חלש בלתי דגוש המוגע בחטף־פתח או בשווא נע²³ גם בתיבות בעלות מבנים אחרים בוטא במשך מצומצם, כמו בתיבה הֶלְלוּ (תהלים קלה, א כ"י א*; ל* הֶלְלוּ). מסתבר כי על רקע זה צריך להבין את ההבחנה בין "געיה קטנה" ו"געיה גדולה" לפני עיצורים זהים הבאה בפסקה מדקדוקי הטעמים. הגעיה בהברה הפתוחה לפני העיצורים הוהים משקפת טעם תנייני. המונח געיה בפסקה זו אינו מתייחס לכאורה לסימן הגרפי של געיה, אלא לתופעה הפונטית של הטעם התנייני. הארכת הפתח על ידי הטעם התנייני בתיבה כמו הֶלְלוּ הייתה פחותה (= געיה קטנה) מהארכת החולם על ידי הטעם התנייני בתיבה כמו וְיִרְצְצוּ (שופטים י, ח כ"י א*) ומהארכת הקמץ בתיבה כמו וּבְזָזוּ (יחזקאל כו, יב כ"י א*) (= געיה גדולה). מסקנה זו מקבלת חיזוק מתעתיק קראי בכ"י גניזה ג. כתב־יד זה אינו מייצג הברה מוטעמת בגעיה קטנה על ידי אם־קריאה כלל, חוץ מתיבה מוקפת. יתר על כן, אין הוא מייצג על ידי אם־קריאה את הפתח בהברה המוטעמת בגעיה לפני שני עיצורים זהים בתיבה, כמו כִּי מִקְלִיִּם = קִיִּמְקִלִּים (שמואל א ג, יג כ"י ל*).

19. ייבין, כתר ארם צובה, עמ' 47.

20. שם, עמ' 112-113.

21. ייבין, מבוא למסורה הטברנית, עמ' 180; כתר ארם צובה, עמ' 109.

22. כאן, אורך התנועה, עמ' 69-76.

23. ממילא המימוש הפונטי של חטף־פתח ושל שווא נע בנסיבות אלו זהה הוא.

מכיוון שהפסקה אינה מזכירה נוכחות "טעם" כתנאי להנעתה של האות הראשונה שבשני עיצורים זהים, מסתבר שהמונח געיה גדולה מתייחס גם לטעם משרת, כגון וְשִׁמְמַתִּיהָ (ישעיהו מט, יט). בכל התיבות שהמחבר מביא להדגים את הכלל ההברה הקודמת לשני העיצורים הרצופים ראויה לטעם תנייני, דהיינו היא נבדלת מהטעם הראשי בהברה חוצצת. אין לבו שום עדויות, שתנועה מוטעמת במשרת כמו בתיבה וְשִׁמְמַתִּיהָ הייתה ארוכה יותר מתנועה מוטעמת בגעיה בתיבה כמו וַיִּרְצְצוּ. לעומת זאת יש לבו עדויות, שהתנועה המוטעמת בגעיה לפני העיצורים הזהים בתיבה כמו הִלְלוּ נפלה במשכה מן התנועה המוטעמת בגעיה בתיבה כמו וַיִּרְצְצוּ.

הפסקה מציינת כי יש שישה חריגים מהכלל, ובכולם ההברה הקודמת לעיצורים הזהים מוטעמת בטעם הראשי; לדוגמה יִכְבְּדֶנְנִי (תהלים ג, כג). מכאן יוצא, שהמונח געיה כולל גם את הטעם הראשי.²⁴ אף על פי כן קשה להאמין, כי הצירוף געיה גדולה מתייחס אך ורק לטעם הראשי, וגעיה קטנה לטעם התנייני; מכאן היה יוצא, שאזכור "הגעיה הגדולה" בניסוח הכלל היה בטל. קל יותר להבין את המונח געיה גדולה בפסקה כמתייחס הן לטעם ראשי והן לטעם תנייני, ואת ההבחנה בין געיה קטנה וגעיה גדולה כמתייחסת להבדלי אורך התנועה המוטעמת בטעם תנייני.

קיצורים

כתבי-יד

- BL (=British Library) Or. 2539, fols. 56–114 = א
 BL Or. 2539, fols. 115–132 = ב
 BL Or. 2540 = ג
 BL Or. 2541 = ד
 BL Or. 2542, fols. 1–249 = ה
 BL Or. 2542, fols. 250–251 = ו
 BL Or. 2543, fols. 1–102 = ז
 BL Or. 2544–2546 = ח
 BL Or. 2547, fols. 1–287; Or. 2549, fols. 1–140; Or. 2552, fols. 1–89; = ט
 Or. 2553, Or. 2556
 BL Or. 2548, fols. 1–185; Or. 2550; Or. 2554 = י
 BL Or. 2548, fols. 186–187 = כ

24. דותן, דקדוקי הטעמים, עמ' 189–191.

BL Or. 2549, fols. 141–308 = ל

BL Or. 2551, fols. 1–30 = מ

BL Or. 2551, fols. 31–101 = נ

כתב־יד גניזה = המספר לפי כאן, כתב־יד קראיים.

*א = כ"י ארם צובה

*ל = כ"י לנינגרד B19a

ביבליוגרפיה

דותן, דקדוקי הטעמים = א' דותן, ספר דקדוקי הטעמים לר' אהרן בן משה בן אשר, ירושלים תשכ"ז.

ייבין, כתר ארם צובה = י' ייבין, כתר ארם-צובה, ניקודו וטעמיו, ירושלים תשכ"ט.
ייבין, מבוא למסורה הטברנית = י' ייבין, מבוא למסורה הטברנית הדפסה רביעית מתוקנת, ירושלים תשמ"ג.

G. Khan, "Vowel Length and Syllable Structure in = כאן, אורך התנועה
the Tiberian Tradition of Biblical Hebrew", *Journal of Semitic Studies*
32 (1987), pp. 23–82

G. Khan, *Karaite Bible Manuscripts from the Cairo* = כאן, כתב־יד קראיים
Genizah, Cambridge 1990

